

De economie van de huishoudelijke sector

A.J.M. Hagens en S.R. Wunderink-van Veen, *Soo gewonne, soo verteert*: economie van de huishoudelijke sector, *Stenfert Kroese, Leiden, 1990, 420 blz., f 69,50.*

Huishouden van Jan Steen

In 1661 schilderde Jan Steen 'Soo gewonne, soo verteert', een schilderij dat ons de vrolijke inkomensbesteding toont door één van Steens spreekwoordelijke huishoudens. Prof. dr. A.J.M. Hagens en dr. S.R. Wunderink-van Veen, beiden verbonden aan de Erasmus Universiteit, kozen *Soo gewonne, soo verteert* niet alleen als originele titel voor hun boek over de economie van de huishoudelijke sector, maar zij sierden ook het kaft ervan op met een afbeelding van het schilderij.

De belangstelling voor het economische gedrag van huishoudens is allernieuw. Al in het midden van de vorige eeuw werden in diverse Europese landen omvangrijke enquêtes gehouden onder privé-huishoudens, waarbij de informatieverzameling zich lang niet altijd beperkte tot het gezinsinkomen en de uitgaven aan voedsel¹. De economie van de huishoudelijke sector kan dus bogen op een traditie van meer dan een eeuw, zij het dat de belangstelling zich lange tijd vooral heeft beperkt tot het huishouden als consumptieve eenheid.

Zoals Hagens en Wunderink-van Veen aangeven in het inleidende hoofdstuk van hun boek, hangt de toegenomen aandacht voor het economische handelen van huishoudens nauw samen met de maatschappelijke ontwikkelingen die voor de afgelopen decennia kenmerkend zijn geweest: de opkomst van alternatieve woon- en samenlevingsvormen, de veranderende rolverdeling tussen vrouwen en mannen, de geringere vanzelfsprekendheid van het krijgen van kinderen en een sterke toename van de vrije tijd waarover mensen beschikken. Daardoor is er een grotere pluriformiteit ontstaan in huishoudeconomisch gedrag en de wenselijkheid en noodzaak van de bestudering ervan is daarmee haast vanzelfsprekend geworden.

Tijds- en inkomensbesteding

In de veertien hoofdstukken van het boek wordt een lange rij onderwerpen aangesneden, waarmee ook de breedte wordt geïllustreerd van wat de auteurs tot de economie van de huishoudelijke sector rekenen: de allocatie van tijd (hoofdstuk 3), betaalde arbeid (4), huishoudelijke productie en de (monetaire) waardering daarvan (5), de besteding van vrije tijd (6), investeringen in menselijk kapitaal en het zoeken naar informatie (7), de inkomensverdeling en -besteding (8 en 9), sparen en lenen (10), de kosten van kinderen (11), armoede en sociale zekerheid (12) en welvaart, welzijn en geluk (13). Het boek wordt ingeleid met een historische schets van de ontwikkeling van huishoudens (hoofdstuk 2) en afgesloten met een hoofdstuk over dataverzameling (14).

De auteurs hebben in hun boek een tweedeling aangebracht: deel 1 "De tijdsbesteding van huishoudens" (hoofdstukken 1 tot en met 8) en deel 2 "Inkomen en bestedingen van huishoudens" (hoofdstukken 9 tot en met 14). Afgezien van het feit dat het onduidelijk is waarom bij voorbeeld het hoofdstuk over de historische ontwikkeling de eer heeft tot het gedeelte over tijdsbesteding te behoren, suggereert deze tweedeling dat tijdsbesteding en inkomensbesteding min of meer losstaande aspecten van het economische gedrag van huishoudens zijn. Maar zij zijn onderling juist nauw verbonden. De auteurs betogen dat zelf ook hier en daar, maar dat neemt niet weg dat de tweedeling de coherentie van de behandeling van sommige onderwerpen enigszins onder druk zet. Een voorbeeld: hoofdstuk 11 in deel 2 behandelt de geldkosten van kinderen, terwijl in hoofdstuk 5 (tabel 5.7) in deel 1 de invloed van kinderen op het tijdsbestedingspatroon aan de orde komt. Dit is typisch een voorbeeld waar een simultane analy-

se van tijds- en inkomensbesteding op zijn plaats is. Het wordt dan bij voorbeeld ook gemakkelijker inzicht te krijgen in de mate waarin tijd en geld onderling substitueerbaar zijn in het 'produceren' van kinderverzorging.

Theorie en empirie

Alle hoofdstukken in *Soo gewonne, soo verteert* worden gekenmerkt door een evenwichtige verdeling van aandacht tussen theorie en empirisch materiaal en een opvallend goede aansluiting bij recente ontwikkelingen in de internationale literatuur. Hagens en Wunderink-van Veen hebben zich in hun boek beperkt tot de bestudering van huishoudens in westerse samenlevingen, in het bijzonder de Nederlandse, wat een verdedigbare, maar niet expliciet vermelde keuze is. In het inleidende hoofdstuk vertellen de auteurs dat ze ernaar hebben gestreefd een boek te schrijven dat toegankelijk is voor studenten zonder een wiskundige vooropleiding. Ze hebben getracht mathematische bewijzen en afleidingen zoveel mogelijk te verbannen naar appendices om de leesbaarheid van de tekst te vergroten. Zij zijn daarin geslaagd en de verdienste van het boek ligt vooral in de functie die het vervult van vertaling van resultaten uit de internationale vakliteratuur in een voor een breed lezerspubliek toegankelijke vorm.

Heel interessant zijn de gedeeltes waarin uitdrukkelijk aandacht wordt besteed aan het verschil tussen eenpersoons- en meerpersoonshuishoudens, zoals paragraaf 3.3 (over de doelstellingsfunctie van een meerpersoonshuishouden) en de passages in paragraaf 9.4 over de invloedssfeer

1. In een van de door Engel geanalyseerde enquêtes werden niet alleen de gekochte hoeveelheden voedsel en de uitgaven daaraan geregistreerd, maar ook de uitgaven aan andere bestedingscategorieën, de leeftijden en beroepen van alle gezinsleden, voor ieder gezinslid het aantal gewerkte dagen per maand en het loon per dag, inkomsten uit andere bronnen, besparingen en ontsparingen, het aantal kamers in de woning en de oppervlakte van eventueel aanwezige grond. E. Engel, *Die Lebenskosten belgischer Arbeiter-Familien früher und jetzt*, *Bulletin de l'Institut International de Statistique*, jg. 9, 1895, blz. 1-124. Het is overigens indrukwekkend te lezen hoe bewust Engel zich was van problemen met onder andere de representativiteit van de steekproef en de vaststelling van equivalentiefactoren.

van man en vrouw bij aankoopbeslissingen. Het is vooral de aandacht voor deze onderwerpen waardoor het boek zich onderscheidt van de meer traditionele leerboeken over micro-economie.

Soms worden onderwerpen behandeld op een plaats die daar niet het meest geschikt voor lijkt. Interdependente preferenties, bij voorbeeld, worden besproken in het hoofdstuk over inkomensbesteding (9), maar kunnen ook een rol spelen bij tijdsallocatie². Speltheoretische modellen ter beschrijving van het gedrag van meerpersoonshuishoudens worden weer besproken in het kader van een tijdsallocatiemodel, terwijl de speltheorie kan worden gebruikt voor de beschrijving van allerlei beslissingen binnen een meerpersoonshuishouden, niet alleen over tijdsallocatie.

Hier en daar zouden wat mij betreft de accenten wat anders mogen liggen. De behandeling van het effect van belastingen en het sociale-zekerheidsstelsel op arbeidsmarktgedrag in hoofdstuk 4 is wel erg summier, zeker gezien de belangrijke plaats die dit onderwerp telkens weer inneemt in de publieke discussie en gezien het vele werk dat in binnen- en buitenland op dit gebied is ver-

richt. Het sociale-zekerheidsstelsel zelf, daarentegen, wordt in hoofdstuk 12 zeer breedvoerig besproken. Hoofdstuk 10 vermeldt veel cijfermateriaal over sparen en lenen maar niets over de (netto-)vermogenspositie van huishoudens.

Natuurlijk zijn er ook schoonheidsfoutjes. In hoofdstuk 11 worden in tabel 11.9 (blz. 332) korte- en lange-termijn equivalentie-schalen gepresenteerd, maar er wordt niet uitgelegd wat lange-termijnschalen zijn en hoe men eraan gekomen is. Op blz. 328 onder figuur 11.1, een grafische weergave van het huishoudproductiemodel van Gronau, valt te lezen dat een overgang van een huishouden zonder kinderen naar een met kinderen kan worden uitgedrukt in een daling van de reële loonvoet. Dat lijkt op een vergissing. De overgang van een huishouden zonder kinderen naar een met kinderen beïnvloedt de produktiviteit thuis en mogelijk ook de preferenties, maar juist niet de loonvoet die per uur op de arbeidsmarkt verdiend kan worden.

Twee onderwerpen hadden naar mijn idee meer aandacht verdiend. Ten eerste de allocatie van goederen en diensten binnen huishoudens ('intrahousehold allocation') en de

daarmee verbonden 'gender bias', het verschillend behandelen van jongens en meisjes in een zelfde huishouden³. Ten tweede is er geen aandacht voor empirisch onderzoek naar huishoudensvorming en -ontbinding en naar de keuze van het gewenste kindertal en gewenste geboortetijdstippen en -intervallen⁴. Dit zijn onderwerpen die toch zeker tot de economie van de huishoudelijke sector gerekend moeten worden en misschien wel tot de kern ervan behoren.

Slot

Dit alles doet niets af aan het feit dat *Soo gewonnen, soo verteert* een mooi boek is. Het is in Nederland uniek in zijn soort en in het buitenland zijn pas zeer onlangs vergelijkbare leerboeken verschenen⁵. Het boek draagt duidelijk de sporen van de kwantitatief-economische opleiding van beide auteurs, maar tegelijkertijd is de invalshoek breder dan alleen een economische en alleen een kwantitatieve. Het is geschikt voor een breed publiek en het is helder en vlot geschreven. Voor docenten in het universitaire en hoger beroeps-onderwijs die aandacht besteden aan het economische gedrag van huishoudens is de keuze voor een leerboek eenvoudig geworden.

Peter Kooreman

De auteur is hoogleraar Economie van het huishouden aan de Landbouwniversiteit Wageningen.

2. A. Kapteyn en I.B. Woittiez, Preference interdependence and habit formation in family labor supply, in: F. Laisney et al. (red.), *Microeconomics: surveys and applications*, Clevedon, Avon, Tiedo Ltd., 1988, hoofdstuk 10.

3. Zie bij voorbeeld A. Deaton, Looking for boy-girl discrimination in household expenditure data, *The World Bank Economic Review*, jg. 3, nr. 1, 1989, blz. 1-15. Overigens laat dit artikel zien dat men ook zonder directe informatie over de consumptie van afzonderlijke gezinsleden een heel eind kan komen met de bestudering van de allocatie binnen huishoudens.

4. Voorbeelden zijn M. McElroy, The joint determination of household membership and market work: the case of young men, *Journal of Labor Economics*, jg. 3, 1985, blz. 293-316; V.J. Hotz en R.A. Miller, An empirical analysis of life cycle fertility and female labor supply, *Econometrica*, jg. 56, 1988, blz. 91-118.

5. W.K. Bryant, *The economic organization of the household*, Cambridge University Press, 1990; A. Cigno, *Economics of the family*, Oxford University Press, 1991.